

УДК 343.131.

DOI 0000-0001-8762-7524

Кацавець Руслан Сергійович,*кандидат юридичних наук, доцент,**кафедра конституційного і адміністративного**права, юридичного факультету**Інституту управління та технологій**Державного університету інфраструктури та технологій,**м. Київ, Україна*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ.

ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ ЗЛОЧИНЦЯ

Анотація. Людина розвивається у силу активної взаємодії із навколишнім середовищем, що відбувається у формі діяльності. Особистість бездіяльна – неможлива, оскільки вона має потреби, котрі належить задовольняти. Актуальним є питання щодо особистості злочинця у сфері двох найбільших напрямків: соціально-демографічного та психологічного. Це, зокрема, зумовлює психологічні особливості злочинної поведінки особи.

З погляду психології, злочин може аналізуватися як «особливий вид діяльності» певної соціальної активності людини. Це виявляється у специфічних формах протиправної поведінки. Тут досліджується ставлення суб'єкта до соціальних цінностей; визначаються особливості його психіки, індивідуально-психологічні властивості; мотивація; психічний стан.

Поняття особистості злочинця являє комплекс соціально-демографічних, соціально-рольових (функціональних), психологічних ознак. Вони у певній мірі пов'язані з діями, що характеризують суспільну небезпеку і пояснюють причини вчинення злочину.

Ключові слова: особистість, потреби, мета, бажання, діяльність, дія, поведінка, наслідки, принцип єдності, життєва позиція, злочинна поведінка, психічні властивості.

Summary. Man develops because of active interaction with the environment, which occurs in the form of activity. Personality is inactive - impossible because it has needs to be met. The question of the identity of the offender is in the field of two major areas: socio-demographic and psychological. This, in particular, determines the psychological features of criminal behavior of a person.

The question of the identity of the offender is in the field of two major areas: socio-demographic and psychological.

Yes, socio-demographic - includes gender, age, marital status, education, profession, occupation, socio-material status, possible criminal record, links with the criminal world; features that characterize crimes by performing role-based responsibilities. By the way, the socio-demographic characteristics of the offender's personality are associated with certain psychological (socio-psychological) qualities and the psyche. For example, insufficient educational level; insufficient intelligence;

difficulties in social adaptation; emotional and volitional instability; increased impulsiveness, aggressiveness.

The psychological direction of the offender's personality is the property and condition of the individual, which are manifested in connection with the sentencing of the court, "which have influenced the mechanism of his criminal behavior and significant for the individualization of punishment." It is advisable to pay attention to: the moral level of the individual, the life position, the value of orientation, the level of intellectual development. For, managing one's behavior; the communicative qualities of the offender's personality are the basis of his or her ability to arbitrarily regulate behavior. This is emotional-volitional stability, due to the peculiarities of the nervous system; leading character traits; self-esteem, self-control, etc.

Keywords: personality, needs, purpose, desire, activity, action, behavior, consequences, principle of unity, life position, criminal behavior, mental properties.

Психологічні особливості злочинної поведінки, мотиви злочинної діяльності; злочинні дії вчинені у стані афекту; мотивацію групових злочинів; оцінку діянь і наслідки, а також спрямовання на профілактичну діяльність, зокрема, рекомендації щодо попередження вчинення злочину; комплекс запобіжних заходів – все це висвітлює кримінальна психологія, що є складовою юридичної психології. Вона має особливе значення у системі наукових знань, що сприяють удосконаленню правозастосовної діяльності. Тут формується правова свідомість і юридична відповідальність; досліджуються мотиви злочинних діянь і методи їх попередження [1, с. 28].

Актуальність теми. Мотиви злочину, злочинні дії та наслідки; особливості особистості злочинця у сфері соціально-демографічного та психологічного напрямків.

Проблематика. Суспільно-небезпечні діяння, вчинені людиною.

Дослідження. Причини злочину; особистісні особливості людини (ставлення до моральних, правових норм, традицій, що існують у суспільстві).

Мотиви, що спонукали до вчинення злочинів, особливості злочинної поведінки, психологія особистості злочинця – завжди були у полі уваги представників різних епох.

Серед причин злочинів Арістотель вирізняв ті, що витали у зовнішніх для злочинця умовах. Наприклад, хаотичність у державі; штучна злиденність, що виникає у результаті надмірного багатства та усталеної реальності – потреби бідняків; небажання або страх потерпілих звертатися зі скаргами; підкупність суддів; зволікання покарань; безпідставні переваги окремих прошарків населення тощо.

Прикметне твердження Арістотеля щодо рівності всіх повноправних громадян перед законом. Крім того, філософ підкреслював запобіжну роль покарання, оскільки вважав, що люди утримуються від ганебних вчинків не з високих спонукань, а зі страху перед покаранням.

Арістотель вважав, призначаючи покарання, слід концентрувати увагу на обставинах злочину та не карати за злочини, вчинені за обставин, що «перевищують звичайні сили людської природи». Але при визначенні покарання

істотними вважаються обставини: особлива жорстокість вчиненого; небажання нейтралізувати завдану шкоду тощо.

Далекоглядна думка Арістотеля щодо системи виховання, як основи стабільності державного ладу. Досить важливе значення мають соціальні фактори у комплексі заходів впливу на злочинців. Зокрема, справедливий державний лад; стабільність законів; боротьба із корупцією; розвиток економіки, що забезпечує високий рівень життя. До речі, філософ не схвалює культу багатства, а наголошує, що найбільше злочинів трапляється саме через прагнення надмірних благ, а не із-за недостатності предметів першої необхідності. «У тій державі, що бажає мати прекрасний лад, громадяни мають бути вільні від турбот про предмети першої необхідності» (Арістотель) [2, с. 71].

З погляду психології, злочин може аналізуватися як «особливий вид діяльності» певної соціальної активності людини. Це виявляється у специфічних формах протиправної поведінки. Тут досліджується ставлення суб'єкта до соціальних цінностей; визначаються особливості його психіки, індивідуально-психологічні властивості; мотивація; психічний стан.

Людина розвивається у силу активної взаємодії із навколишнім середовищем, що відбувається у формі діяльності. Особистість бездіяльна – неможлива, оскільки вона має потреби, котрі належить задовольняти.

Діяльність – це процес взаємодії людини з довкіллям, завдяки чому вона досягає свідомо поставленої мети, яка виникла у наслідок появи потреби. Окрім того, інші аспекти діяльності, мотиви, способи дії – можуть усвідомлюватися, не усвідомлюватися або частково усвідомлюватися. Тож, якщо мета не усвідомлюється, то й діяльності немає. Виявляється лише імпульсивна поведінка. Якщо ж свідомість не пов'язана з діяльністю, то й сенс її не було б виправдано. Отож-бо, свідомість не функціонує поза діяльністю людини, а певним чином впливає на неї. Формуючи принцип єдності свідомості й діяльності, відомий психолог і філософ Сергій Рубінштейн, зазначав, що позитивізм тези про єдність свідомості й діяльності – в утвердженні взаємозумовленості і взаємозв'язку. Адже діяльність людини – внутрішня (психічна) і зовнішня (фізична) активність, що регулюється усвідомленою метою; зумовлює формування психічних зв'язків, процесів, властивостей, і, відповідно, є ознакою адекватності. «Специфічна особливість діяльності людини в тім, що вона свідомо й цілеспрямована...» (Сергій Рубінштейн) [1, с. 30].

Основною ознакою діяльності є предметність. Відтак, діяльність конкретної людини пов'язана з діяльністю оточуючих людей, суспільством, суспільними відносинами. Діяльність (у системі соціальних очікувань), орієнтовна на те, як її сприймає суспільство. Тому будь-яка цілеспрямована діяльність за своєю природою абсолютно соціальна. Завдяки цьому, людина реалізує себе як особистість, зокрема, проявляються психічні властивості, формуються особливості. Людина як активний суб'єкт діяльності, долучається до суспільних, міжособистісних відносин і займає певну позицію стосовно інших людей, суспільства, соціальних цінностей. За словами Сергія Рубінштейна, на цьому етапі діяльність набуває нового специфічного аспекту, що стає поведінкою.

Поведінка – це зовнішній прояв діяльності, дій людини, процес взаємодії з навколишнім середовищем, опосередкований його зовнішньою (руховою) і внутрішньою (психічною) активністю. У поведінці особи виявляється ставлення до моральних, правових норм, традицій, що існують у суспільстві. За поведінкою визначають особистісні особливості людини. Своєрідною одиницею поведінки людини є вчинок. За літературними джерелами, «вчинком є не всяка дія людини, а лише така, у якій головне значення має свідоме ставлення людини до інших людей, до суспільства, до норм суспільної моралі». Також вчинком може бути і утримання суб'єкта від будь-яких дій, (із лексики юристів: бездіяльність), якщо в цьому виявляється особиста позиція особи.

Розуміється, невід'ємним елементом діяльності людини є потреба, як стан живого організму, що виражає його залежність від об'єктивних умов існування та розвитку і спонукає до активності відносно цих умов. Відтак, потреба, що набула спонукальну силу і спрямовує діяльність, стає її мотивом. Ось як вважають вчені, «діяльності без мотиву не буває; «немотивована діяльність – це діяльність, не позбавлена мотиву, а діяльність з суб'єктивно і об'єктивно прихованим мотивом». Таке бачення породжує розуміння проблеми (за лексикою практиків) безмотивних злочинів.

Дія – це відносно закінчений елемент діяльності, спрямований на виконання якої-небудь однієї простої справи, досягнення конкретної (власної) мети.

Важливою сферою дослідження є мотиваційна структура злочинних діянь особи. Так, мотив – головний чинник для злочинного діяння, що вимальовується в уяві суб'єкта. Як правило, злочинні діяння не виявляються одинично, а являють систему різних мотивів, що виокремлюються певним змістом. До речі, злочин може бути результатом об'єктивізації не одного, а декількох одночасно переважаючих мотивів. Зокрема, такі групи мотивів можуть бути властиві молодим людям, схильним до скоєння злочину. У сфері злочинів, вчинених молодими особами, найпоширенішими є мотиви, котрі за їх словами, не піддаються поясненню. Серед таких – крадіжки, розбійні напади, а також нанесення тяжких тілесних ушкоджень тощо. Менший відсоток у загальній структурі мотивів – належить до таких, що ілюструють вчинення злочину у стані гострого особистісного конфлікту з оточуючими людьми. Цей мотив притаманний особам, які схильні до помсти, озлоблення. Типічність таких злочинів – спрямування проти особистості. Також виокремлюється мотив, що ілюструє жадібність, тяготіння до матеріальних благ. Це – корисливий мотив. І він властивий для індивідів, котрі чинять крадіжки та розкрадання, зокрема, й з іншими злочинцями. За дослідженням, поширеними серед молодих осіб та неповнолітніх є групи мотивів: прагнення авторитету; наслідування інших осіб. Зазвичай, серед індивідів цих груп ті, хто чинить хуліганство з групою інших осіб; вдається до грабежів, розбійних нападів тощо. Доцільно зауважити, що серед молодих людей та неповнолітніх переважає не чітко виражений мотив. Зазвичай, більшість «безмотивних» злочинів чинять молоді особи, ніж неповнолітні [4, с. 38].

Особистість злочинця – поняття про людину, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, заборонене законом; виражає її соціальну сутність, зв'язки, відносини, моральне і духовне світобачення у взаємодії із соціальними умовами та психологічними особливостями, що вплинули на вчинення злочину.

У літературних джерелах із кримінального права особистість злочинця коментується: це осудна особа, яка досягла на момент вчинення злочину відповідного віку. Тож про особистість злочинця можна говорити лише тоді, коли особа вчинила діяння і це підтверджено вироком суду, що набрав чинності.

Отже, поняття особистості злочинця являє комплекс соціально-демографічних, соціально-рольових (функціональних), психологічних ознак. Вони у певній мірі пов'язані з діяннями, що характеризують суспільну небезпеку і пояснюють причини вчинення злочину. «Тільки слабкі чинять злочини, сильному вони не потрібні...» (Франсуа Вольтер) [5, с. 79].

У юридичній психології особистісність особи, яка вчинила злочин, досліджується з метою надання допомоги правоохоронним органам. А саме: при прийнятті рішень кримінально-правового, кримінально-процесуального характеру; виборі оптимальних тактичних рішень, комбінацій і прийомів впливу на обвинувачуваного та у різних слідчих ситуаціях; вивченні причин вчинених злочинів; у ході встановлення обставин, що підлягають доказуванню (зокрема, мотивів злочину; характеризують особу обвинувачуваного або підсудного; пом'якшують чи обтяжують покарання відповідно до КК України); для визначення заходів виховного впливу.

Наразі набуває актуальності дослідження особистості злочинця у сфері двох найбільших напрямків: соціально-демографічного та психологічного.

Так, соціально-демографічний – включає стать, вік, сімейний стан, освіту, професію, галузь занять, соціально-матеріальне становище, можливу судимість, зв'язки із кримінальним світом; ознаки, що характеризують злочини з боку виконання функціонально-рольових обов'язків. До речі, соціально-демографічні ознаки особистості злочинця пов'язуються з певними психологічними (соціально-психологічними) якостями та психікою. Наприклад, недостатній освітній рівень; недостатній інтелект; труднощі соціальної адаптації; емоційно-вольова нестійкість; підвищена імпульсивність, агресивність.

Психологічний напрямок особистості злочинця – це властивість і стан особистості, що виявляються у зв'язку із винесенням вироку суду, «які вплинули на механізм його злочинної поведінки і значущої для індивідуалізації покарання». Доцільно звернути увагу на: моральний рівень особистості, життєву позицію, цінність орієнтації, рівень інтелектуального розвитку. Бо, керування власною поведінкою; комунікативні властивості особи злочинця – основа його здатності довільно регулювати поведінку. Це – емоційно-вольова стійкість, обумовлена особливостями нервової системи; провідні риси характеру; самооцінка, самоконтроль тощо. «Найбільшим досягненням особистості... є акт найвищої мужності – повернутися обличчям до життя...» (Карл Густав Юнг) [5, с.137].

Відтак, напрямки даних досліджень допоможуть: вивчити психологічні особистості тих, хто скоїв правопорушення; проаналізувати комплекс

особистісних особливостей, що дають можливість вирізнити їх від законослухняних громадян. Ось тут важливо проводити профілактичну роботу, щоб злочинні елементи не проникли у сферу суспільно-корисних діянь. Причина – у них можуть проявитися негативні психологічні властивості у формі певних явищ особистості. А це може зашкодити суспільним інтересам.

Завважимо, комплекс особистісних особливостей подає сутність якостей особистості у психологічному аспекті. Зокрема, висока активність, виражена розкутість, емоційна нестійкість; спонтанність у виборі форм поведінки; імпульсивність. У таких осіб спостерігається підвищена агресивність; схильність до конфліктів; невміння підкорятися; зневага до суспільних норм і правил поведінки, моралі; відсутність толерантності. Також виділяються надмірною підозрілістю, заздрістю до оточуючих; одержимістю при здійсненні мети тощо.

Але ж інша психологічна особливість особистості, яка вчинила злочини з необережності. Пережиті внутрішні конфлікти, можуть призвести особу до психічних розладів. «Ви можете бачити вираз обличчя, але воно говорить Вам про емоції. Мотивація повністю прихована всередині. Ми не можемо узнати мотивацію людей за виразом їхнього обличчя. Навіть, вони можуть не знати своєї мотивації» (*Пол Екман*) [2].

Література

1. Кацавець Р. С. Кримінальна психологія. Навчальний посібник. – К.: Правова єдність, 2017. – 120 с.
2. Кацавець Р. С. Юридична психологія. Навч. посібн. 2-е вид. – К.: Алерта, 2019. – 150 с.
3. Кацавець Р. С. Судова психологія. Навчальний посібник. – К.: Правова єдність, 2017. – 112 с.
4. Кацавець Р. С. Вікова психологія. Навч. посібн. – К.: 2019. – 112 с.
5. 1000 цитат від великих і знаменитих. Навчальний посібник / Упорядник – Руслан Кацавець. – К.: 2018. – 140 с.